

KAZIMIERA JAWORSKA

MEMORIAŁ ORDYNARIUSZA WROCŁAWSKIEGO
ABP. BOLESŁAWA KOMINKA DO PAPIEŻA PAWŁA VI
(WROCŁAW, 26 KWIETNIA 1971 ROKU)

W dniu 28 czerwca 1972 r. została ogłoszona bulla *Episcoporum Poloniae Coetus*. Dokument ten sankcjonował kanoniczny status administracji kościelnej na zachodnich i północnych rubieżach państwa polskiego, ustanowionej na mocy nadzwyczajnych pełnomocnictw przez prymasa Augusta Hlonda w dniu 15 sierpnia 1945 r.¹ Droga do jego wydania była bardzo żmudna i uzależniona od wielu czynników. Należy tutaj wspomnieć zarówno o zasadach dyplomacji watykańskiej, jak i relacjach wewnątrzkościelnych, a także o politycznych uwarunkowaniach międzynarodowych i krajowych. Dzień 28 czerwca 1972 r. był tryumfem Episkopatu Polski, który w ciągu dwudziestu siedmiu lat wykazał się szczególną aktywnością i konsekwencją w działaniach, których celem było unormowanie administracji kościelnej na ziemiach pozyskanych przez Polskę w 1945 r. na zachodzie i północy państwa². Szczególną rolę w tym zakresie odegrał prymas Stefan Wyszyń-

¹ Szerzej: J. PIETRZAK. *Pełnia prymasostwa. Ostatnie lata prymasa Polski Kardynała Augusta Hlonda 1945-1948*. T. 1. Poznań 2009 s. 33-49; T. 2. s. 613-637.

² Szerzej np.: J. KOPIEC. *Kardynał Stefan Wyszyński – Dziedzictwo piastowskie i powojenna organizacja Kościoła na ziemiach zachodnich*. W: *Pamięć i dziedzictwo metropolii wrocławskiej*. Red. J. Pater. Wrocław 2006 s. 171-184; K. KOZŁOWSKI. *Wstęp*. W: *Źródła do dziejów Pomorza Zachodniego*. T. 14: *Narodziny diecezji szczecińsko-kamińskiej i koszalińsko-kotobrzeskiej (1945-1975)*. Oprac. K. Kozłowski. Szczecin 2007 s. 9-29. R. KOZŁOWSKI. *Administracja kościelna na ziemiach odzyskanych po II wojnie światowej (1945-1972)*. W: *Władze komunistyczne wobec ziem odzyskanych po II*

ski, sekretarz Episkopatu bp Bronisław Dąbrowski³ oraz abp Bolesław Kominek, rządcą Kościoła wrocławskiego, a zarazem przewodniczący Komisji Episkopatu ds. Ziem Zachodnich⁴. W skład tej Komisji wchodził biskupi posługujący na tym terytorium, stanowiącym ok. 1/3 powierzchni kraju. To gremium zajmowało się m.in. różnymi sprawami związanymi ze staraniami o uzyskanie kanonicznego statusu polskiej administracji kościelnej na zachodnich i północnych rubieżach państwa polskiego. Przewodniczący Komisji Episkopatu do spraw Ziem Zachodnich abp B. Kominek uczestniczył niemal we wszystkich kluczowych inicjatywach podejmowanych z myślą o uzyskaniu przedstawionego wyżej celu.

Warto w tym miejscu przypomnieć, iż Stolica Apostolska po II wojnie światowej, zgodnie z jej zasadami, uzależniała wydanie bulli nadającej kanoniczny status polskiej administracji kościelnej na wspomnianych ziemiach, od zawarcia traktatu pokojowego pomiędzy Polską a Niemcami. W związku z komplikacjami, które miały miejsce na arenie międzynarodowej w okresie powojennym, spełnienie tego warunku nie nastąpiło. Po zawarciu układu granicznego pomiędzy Polską a Niemiecką Republiką Demokratyczną, uznającego granicę zachodnią na Odrze i Nysie Łużyckiej (1950 r.), Watykan uzależniał regulację administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych od unormowania relacji pomiędzy Polską a Republiką Federalnych Niemiec. Stosowny układ został zawarty 7 grudnia 1970 r., ale został ratyfikowany przez Bundestag prawie półtora roku później (17 maja 1972 r.).

Ze względu na sytuację międzynarodową i relacje między państwem a Kościołem katolickim w Polsce, prymas S. Wyszyński kilkakrotnie sugerował Stolicy Apostolskiej, aby ta rozważyła inne argumenty umożliwiające wydanie stosownej bulli likwidującej prowizorium Kościoła katolickiego na ziemiach pozyskanych. Niejako wyrazem desperacji polskich hierarchów z prymasem S. Wyszyńskim na czele był *Memoriał Episkopatu Polski do papieża Pawła VI*, uchwalony przez Konferencję Episkopatu Polski w dniu 1 października 1969 r.⁵ Chociaż nie wpłynął on na zmianę decyzji Watykanu w interesującej nas sprawie, to bez wątpienia przybliżył zarówno papieżowi, jak i urzędnikom watykańskim realia Ziem Zachodnich i Północnych niemal ćwierć wieku od zakończenia wojny. Tym samym stwarzał klimat do rozwiązania problemu w stosownych okolicznościach.

wojnie światowej. Red. S. Łach. Słupsk 1997 s. 303-323; Z. ZIELIŃSKI. *Kościół w Polsce 1944-2007*. Poznań 2009 s. 26-43, 143-151.

³ Zob. P. RAINA. *Arcybiskup Dąbrowski – rozmowy watykańskie*. Warszawa 2001; TENŻE. *Rozmowy z władzami PRL. Arcybiskup Dąbrowski w służbie Kościoła i narodu*. T. 1:1970-1981. Warszawa 1995.

⁴ K. JAWORSKA. *Relacje między państwem a Kościołem katolickim w (archi)diecezji wrocławskiej w latach 1956-1974*. Legnica 2009 s. 411-470.

⁵ 1969 październik 1, Warszawa, *Memorandum episkopatu Polski do Jego Świątobliwości Ojca Świętego Pawła VI*. 116 Konferencja Plenarna Episkopatu Polski. W: *Źródła do dziejów*. s. 58-65.

Zapewne podobną rolę miał spełnić zaprezentowany w niniejszym przedłożeniu *Memoriał Ordynariusza Wrocławskiego abp. Bolesława Kominka do papieża Pawła VI* w sprawie nadania kanonicznej sankcji Administraturze Apostolskiej Dolnego Śląska z dnia 26 kwietnia 1971 r., napisany niemal pół roku po zawarciu układu pomiędzy Polską a RFN. Najwyższy rangą hierarcha na Ziemiach Zachodnich i Północnych, przewodniczący Komisji Episkopatu Ziem Zachodnich, zapewne za wiedzą prymasa Polski, zwraca się z prośbą do papieża o wydanie stosownej decyzji regulującej status polskiej administracji kościelnej na Dolnym Śląsku.

Reasumując, można powiedzieć, iż dokument ten wpisuje się w ciąg działań Episkopatu Polski, których celem było zakończenie prowizorium Kościoła na ziemiach pozyskanych. W rezultacie w kilka tygodni po ratyfikacji wspomnianego układu przez Bundestag papież Paweł VI ogłosił bullę tak bardzo pożądaną przez polski Kościół katolicki.

Sposób edycji dokumentu, którego kopia znajduje się w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu, jest analogiczny jak w materiałach prezentowanych przez autorkę we wcześniejszych numerach czasopisma „Perspectiva”.

*Memoriał Ordynariusza Wrocławskiego abp. Bolesława Kominka
do papieża Pawła VI*

Wrocław, dnia 26 kwietnia 1971 r.
ARCYBISKUP
ORDYNARIUSZ WROCŁAWSKI

Ojciec Święty.

Wielorakie względy skłaniają mnie do przedłożenia Stolicy Apostolskiej usilnej prośby o utworzenie na obszarze dzisiejszej Apostolskiej Administratury – z siedzibą bogatej w tradycje metropolii arcybiskupiej we Wrocławiu – normalnej, kanonicznie ustabilizowanej i kościelno-prawnie określonej archidiecezji dolnośląskiej.

Powody, które nakazują nalegać u Waszej Świątobliwości o to pilne jurydyczne pociągnięcie wynikają przede wszystkim z natury naszego Kościoła. Jest on wprawdzie uniwersalny i rzymski, ale rozprzestrzenia się po całym globie w należycie zorganizowanych Kościołach diecezjalnych, które dopiero w konkretnie kulturowym i historycznym, wśród określonej części Ludu Bożego, na opisanym miejscu geograficznym mogą ucieleśniać prawdziwy Chrystusowy Kościół. Prawdę tę na nowo podkreślił święty Sobór. Dekrety soborowe (np. *Christus Dominus* nn. 22-24), jak i późniejsze rozporządzenia Stolicy Piotrowej nakazują naukę tę sumiennie przeprowadzać.

Wymieniony wzgląd duszpasterski, który domaga się przejrzystych i możliwie optymalnych warunków dla odpowiedzialnej działalności apostolskiej, wzbogaca jeszcze szczególnie sytuacja tej wrocławskiej części Kościoła Powszechnego. Te szczególne okoliczności zaistniały na skutek straszliwych działań wojennych 1939-1945.

Naród polski, niosący na sobie skutki tych okoliczności, sam wojny nie wywołał. Przeciwnie – padł ofiarą napaści. Bieg wypadków rozpętanym przez wojnę spowodował wielkie migracje ludnościowe a zarazem wielkie zniszczenia. Trzeba powiedzieć, że w r. 1945 przybyli na tereny Dolnego Śląska polscy mieszkańcy, zastając je w ogromnym zniszczeniu i opuszczeniu skoro większość dawnych mieszkańców uciekła wraz z cofającą się armią niemiecką.

Po 26 latach od zakończenia wojny tereny te zostały odbudowane przez polskich mieszkańców. Załączone mapy przedstawiają obszar dzisiejszych granic archidiecezji wrocławskiej, wynoszący 20.450 km². Na tym terenie zamieszkuje ludność niemalże w zupełności polska. Spośród liczby 2.700.000 dzisiejszych polskich

obywateli urodziło się już po wojnie na jej terenie 1.410.000 nabierając już tutaj tzw. prawa do ojczystych stron (Heimatsrecht). Już drugie pokolenie Polaków rodzi się po wojnie na Śląsku Dolnym, a stan prawno-kościelny tego pokolenia pozostaje nadal niepewny. Liczba ludności niemieckiej nie przekracza na terenie Dolnego Śląska 15. tys., z tego połowa to protestanci. Liczba protestantów w porównaniu z czasem przedwojennym jest bardzo znikoma. Przed wojną ludność niemiecka, która opuściła te tereny, była zarówno katolicka, jak i protestancka. Natomiast wśród dzisiejszych obywateli polskich znajduje się również bardzo znikomym procent protestantów. W związku z tym Kościół Katolicki musiał przejąć szereg kościołów protestanckich, ratując je przed ostateczną dewastacją. Niektóre z nich nie zostały jeszcze przekazane i czynimy o nie żmudne starania u władz państwowych – natomiast pewna część nie będzie mogła być odzyskana.

Teren dzisiejszej administracji apostolskiej wrocławskiej obejmuje 1404 świątyni i kaplic. Z tego odbudowanych z ruin 730, z tego poprotestanckich 252. W obecnej chwili funkcjonuje 535 parafii. Istnieje też 72 wikariatów stałych (vicariatus perpetuus), które nie są jeszcze uznane przez państwo za parafie – ale czynimy starania dla ich rychłego zaakceptowania. Wiele parafii, szczególnie w większych miastach oczekuje zgody Władz na podział i pomnożenie tym samym ośrodków duszpasterskiego oddziaływania.

Duchowieństwo przygotowuje się w seminarium duchownym, które od 1968 r. posiada prawa papieskiego fakultetu, nadane przez Kongregację w Rzymie. Dlatego oprócz stopnia niższego, mamy również wyższy stopień nauczania dla księży, także dla takich, którzy dojeżdżają z parafii i zdobywają stopnie naukowe. Papieski Fakultet Teologiczny wraz z Seminarium Duchownym we Wrocławiu ukończyło w nowej polskiej rzeczywistości 674 księży. Obecnie przygotowuje się do kapłaństwa 210 alumnów. Razem wzięwszy duchowieństwo liczy 1297, z tego księży zakonnych 413. Praca duszpasterska skupia się więc w 607 ośrodkach parafialnych, gdzie duszpasterzom pomagają siostry zakonne i kształtujący się powoli laikat, przeważnie w tzw. radach parafialnych i grupach młodych katolików. Parafie są zorganizowane w sieci 46 dekanatów. Papieski Fakultet dokształca też siostry zakonne i służbę katechetyczną. Istnieje ponadto dwuletni kurs katechetyczny, który pracuje nad przygotowaniem kandydatów do prowadzenia katechizacji. Na terenie wrocławskiej administracji apostolskiej rozwija się 22 zgromadzeń zakonnych męskich. W 46 zgromadzeniach żeńskich pracuje 2.600 sióstr zakonnych oraz 105 nowicjuszek.

Centrum administracji apostolskiej znajduje się w dawnej siedzibie arcybiskupów – metropolitów wrocławskich – wokół niemal tysiącletniej archikatedry we Wrocławiu. Kuria i ordynariat są zorganizowane według współczesnych przepisów kościelnych, zwłaszcza instrukcji Ecclesiae Sanctae. W Kurii istnieją dwa zasadnicze działy: administracyjny i duszpasterski, a potrzebnymi referatami, które zarządzają sprawami personalnymi, majątkowymi oraz zajmują się inspirowaniem

duszpasterstwa zarówno zwyczajnego, parafialnego, jak i apostołstwem specjalistycznym, zawodowym i stanowym. Arcybiskup administrator apostołski ma do pomocy trzech biskupów sufraganów, którzy są jego wikariuszami generalnymi oraz dwóch dodatkowych wikariuszów generalnych do współzrządzenia administracją diecezjalną. Istnieje metropolitalna kapituła wrocławska, rada kapłańska i rada duszpasterska, co wszystko umożliwi kierowaniem się zasadą kolegialności w formowaniu prezbiterium duchowieństwa całej faktycznie zorganizowanej archidiecezji wrocławskiej.

Przedkładając aktualny stan administracji apostołskiej wrocławskiej wypada też chociażby pokrótce, przypomnieć zasadnicze fakty historyczne, które od 10 wieków prowadziły w dziejowym rozwoju do aktualnej sytuacji Kościoła wrocławskiego.

Do bezspornych faktów historii Kościoła w Polsce należy założenie biskupstwa we Wrocławiu w 1000 roku, do którego w czasie zjazdu władcy polskiego, Bolesława Chrobrego z cesarzem Ottonem III u gronu męczennika, św. Wojciecha w Gnieźnie. Rozbudowano też wtedy organizację kościelną w Polsce na czele z metropolią gnieźnieńską. Nowej metropolii w Gnieźnie poddano jako biskupstwa sufraganalne trzy ośrodki i jednostki kościelne, mianowicie w Kołobrzegu, Wrocławiu i Krakowie.

Utworzenie tychże jednostek organizacji kościelnej było wynikiem długich starań polskich władców, Mieszka I i Bolesława Chrobrego. Najwyższe ówczesne autorytety w świecie, zarówno papież jak i cesarz, zajęły przychylnie stanowisko wobec planu polskiego władcy. Papież Sylwester II i cesarz Otton III zaaprobowali w znaczeniu prawnym wysiłki Bolesława Chrobrego.

Jako pierwszy biskup we Wrocławiu działał w 1000 roku biskup Jan.

Biskupstwo wrocławskie pozostawało w prawnej zależności i łączności z metropolią w Gnieźnie, pomimo prób faktycznego zerwania łączności prawnej i napływu ludności niemieckiej na Śląsk oraz zmian politycznej przynależności do królów czeskich (1327-1526), Habsburgów austriackich (1526-1742) i Prus aż do wydania przez papieża Piusa VII bulli cyrkupskrypcyjnej DE SALUTE ANIMARUM 16 lipca 1820 roku. Wymieniona bulla zatwierdziła stan egzempcji biskupstwa wrocławskiego. Przywilejem egzempcji cieszyła się diecezja wrocławska do roku 1929, to jest do zawarcia konkordatu przez Stolicę Apostolską z rządem pruskim, kiedy to Wrocław został metropolią z arcybiskupem na czele.

Organizacja życia kościelnego na Śląsku stale się rozwijała, ale dość powoli.

Ważną rolę w życiu diecezjalnym odgrywała kapituła katedralna, która nie zjawiała się od razu w postaci gotowej, ale była dziełem dłuższego rozwoju i powstała najprawdopodobniej pod koniec II wieku, a jej istnienie potwierdziła bulla protekcyjna biskupstwa wrocławskiego, wydana przez papieża Hadriana IV w 1155 roku. Z początkiem XIII wieku kapituła katedralna nie była dla siebie prawem elekcji biskupów.

Wydatną rolę w życiu diecezji spełniały też kapituły kolegiackie, których liczono na terenie diecezji 10, z najstarszą kapitułą św. Idziego we Wrocławiu.

Dla uaktywnienia sprawności duszpasterskiej w XIII wieku została podzielona diecezja wrocławska na archidiakonaty, których siedziby mieściły się we Wrocławiu, Opolu, Głogowie i Legnicy. W tymże wieku – XIII powstały w granicach archidiakonatów mniejsze okręgi, zwane archiprezbiteratami czyli dekanaty.

W życiu diecezjalnym i duszpasterskim szczególniejszą rolę spełniają parafie. Na Śląsku już w XII wieku wytworzyła się zasadnicza sieć parafialna, zaspokajająca potrzeby duszpasterskie miejscowej ludności, dochodzącą według ogólnych obliczeń do około 150 kościołów parafialnych. Rozwijającej się sieci parafialnej na Śląsku zadał w XVI wieku cios dotkliwy protestantyzm oraz późniejsze znoszenie parafii katolickiej przez rząd pruski, zwłaszcza w XIX wieku.

Ważną rolę w kształtowaniu świadomości spełniały w diecezji wrocławskiej szkoły, jak szkoła katedralna, szkoły kolegiackie, klasztorne, parafialne, zarówno miejskie, jak i wiejskie.

Dość wcześnie czyniono ze strony kościelnej starania o założenie uniwersytetu we Wrocławiu, bo już w 1506 roku. Dla kształcenia odpowiedniego duchowieństwa zgodnie z poleceniami soboru trydenckiego powstało we Wrocławiu w 1565 roku Seminarium Duchowne. Na początku XVIII wieku jezuita zdołali doprowadzić do założenia uniwersytetu we Wrocławiu w 1702 roku za zgodą cesarza Leopolda I. Wrocławski uniwersytet (Alma Mater Leopoldina) składał się z wydziału filozoficznego i teologicznego. Przetrwał on w swej strukturze do roku 1811, kiedy to władze pruskie złączyły protestancki uniwersytet we Frankfurcie z katolickim uniwersytetem we Wrocławiu.

Celem ożywienia religijnego życia w diecezji wrocławskiej powstały z czasem głośne miejsca pielgrzymkowe i sanktuaria na czele z Bardo Śląskim, poświęconym czci Matki Boskiej.

W warunkach feudalnego życia stanowisko biskupa wrocławskiego wzmocniało posiadanie samodzielnego księstwa nysko-otmuchowskiego.

W poczcie biskupów wrocławskich, który zapoczątkował w 1000 roku biskup Jan, widnieją niekiedy znakomite postacie, umiejące wiernie bronić sprawy Bożej i ludzkiej.

Znaczny wpływ na kształtowanie się życia kościelnego w diecezji wrocławskiej miały niewątpliwie zakony, zwłaszcza benedyktyni, kanonicy regularni, cystersi dominikanie i franciszkanie, a z żeńskich – benedyktynki, klaryski, dominikanki, magdalenki.

O pięknym wkładzie w życie diecezjalne i przeżywanie ewangelii oraz współpracy z łaską mówią wydatnie postacie świętych i świętobliwych w diecezji wrocławskiej, które dały życiem swoim świadectwo ewangelicznej prawdy. Należy do nich niewątpliwie św. Jadwiga, św. Jacek Odrowąż, błog. Czesław, błog. Bronisława, błog. Melchior Grodziecki, błog. Jan Sarkander.

Nie wolno też pomijać głębokiej wiary ludu diecezji wrocławskiej.

Ojciec Święty. Starłem się przedstawić ogólne założenia teologiczno-pastoralne, naszkicowałem współczesny stan naszej pracy i organizacji kościelnej, dołączając doń wreszcie zaplecze dawniejszej historii, która doprowadziła do aktualnego położenia administracji apostolskiej we Wrocławiu. Wraz z biskupami pomocniczymi, z najbliższymi współpracownikami – z prezbiterium liczącym setki pracowitych kapłanów i całym tutejszym Ludem Bożym jesteśmy przekonani, że aktualny stan przewlekającej się tymczasowości prawnej jest nie tylko anomalią, ale w naszych zorganizowanych warunkach stanowi dla wielu – zwłaszcza w naszej sytuacji państwowo-politycznej – przykry, a nawet bolesny paradoks.

Przedstawiając powyższą motywację proszę gorącym sercem, by Stolica Apostolska łaskawie wzięła pod uwagę wysunięte argumenty – powtarzane już także osobiście w Rzymie i przypomniane także w wielu wystąpieniach publicznych, zarówno mych własnych, przede wszystkim zaś Prymasa Polski oraz całego Episkopatu Polski. Prosimy usilnie by Stolica Apostolska oparła się na tej kościelnej i duszpasterskiej argumentacji – uwzględniając również narodowo-polityczny aspekt tego zagadnienia – i utworzyła na terenie dzisiejszej administracji apostolskiej we Wrocławiu należycie ukonstytuowaną, kanonicznie ugruntowaną archidiecezję wrocławską z kościelno-prawnie określoną siedzibą ordynariusza arcybiskupa wrocławskiego. Jesteśmy przekonani, że uczyni się w ten sposób zadość potrzebom duszpasterskim tutejszej ludności, zalegalizuje należycie istniejący od lat stan faktyczny, nawiązując równocześnie do słynnej i bogatej tradycji kościelnej archidiecezji wrocławskiej, o dziesięciowiekowej przeszłości.

Ojciec Święty – przedkładając naszą pokorną, a zarazem usilną prośbę o definitywne określenie archidiecezjalnego statusu dotychczasowej administracji apostolskiej wrocławskiej pragniemy wszyscy – dotychczasowy arcybiskup-administrator apostolski wraz z biskupami, duchowieństwem, zgromadzeniami zakonnymi i całym polskim Ludem Bożym zamieszkującym Dolny Śląsk – zapewnić Waszą Świętobliwość o głębokiej czci i miłości wraz z gorącym przywiązaniem do Stolicy Piotrowej.

† Bolesław Kominek
Arcybiskup-Administrator Apostolski
we Wrocławiu